

- Meijerink, H. P., et al. (2008). *Over de drempels met taal; De niveaus voor de taalvaardigheid*. Enschede: SLO.
- Prinsen, S., Witte, Th., & Suhre, C. (2018), *Imago en inhoud van het schoolvak Nederlands*, *Levende Talen Tijdschrift*, 9(3), 26-35.
- Qompas (2013). *Favoriete schoolvakken*, <http://docplayer.nl/12445332-Favoriete-schoolvakken.html>, geraadpleegd op 6 november 2019.
- Qompas (2019). *Populariteit van schoolvakken 2019; onderzoek naar de favoriete schoolvakken van 170.000 havisten en vwo'ers*. Leiden: Qompas.
- Sparling, E. I. G. & Sen, S. (2010). *Cognitive load of rating scales. Mathematics, statistics, and computer science honors projects 17*. https://digitalcommons.macalester.edu/mathcs_honors/17
- Taalunie (2017). *Taalpeil-onderzoek 2007, Onderwijs Nederlands in Nederland, Vlaanderen en Suriname. Onderzoek onder volwassenen, leraren en leerlingen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Van Asseldonk, A., & Coppen, P.A. (2019), 'Het schoolvak Nederlands; écht zo saai?', *Onze Taal*, 11, 4-7.
- Visser, J. (2016). *Factcheck: 'Leerlingen vinden Nederlands een van de saaiste schoolvakken'*, *De Correspondent*, <https://decorrespondent.nl/3933/factcheck-leerlingen-vinden-nederlands-een-van-de-saaiste-schoolvakken/312488649-6ea38038>, geraadpleegd op 6 november 2019.

ANNE VAN ASSELDONK is masterstudente Nederlands als Tweede Taal aan de Radboud Universiteit. In 2019 liep zij stage bij het Genootschap Onze Taal.
E-mail: annevanasseldonk@live.nl

PETER-ARNO COPPEN is hoogleraar Vakdidactiek aan de Faculteit der Letteren en de Radboud Docenten Academie van de Radboud Universiteit. Hij is gespecialiseerd in het onderzoek naar grammaticadidactiek. In 2019 begeleidde hij het bacheloronderzoek van Anne van Asseldonk.
E-mail: p.a.coppen@let.ru.nl

VERSCHENEN PROEFSCHRIFT

Wat docenten denken en maken van taalbewustzijn. Een curriculaire uitdaging voor het moderne vreemdetalenonderwijs?

MARJON TAMMENGHA-HELMANTEL

Ellen van den Broek (2020). *Language awareness in foreign language education. Exploring teachers' beliefs, practices and change processes*. Nijmegen: Radboud Universiteit. 195 blz. ISBN: 978 94 6380 946 7.

Wat kunnen we verwachten als docenten moderne vreemde talen aan de slag gaan met een curriculumherziening, en in het bijzonder met taalbewustzijn? Het proefschrift van Ellen van den Broek gaat in op een vraag die bijzonder actueel is, nu in de voorstellen voor de herziening van de mvt-kerndoelen voor po en vo ook een zogenoemde bouwsteen over taalbewustzijn ontwikkeld is (Curriculum.nu, 2019). In die voorstellen biedt het mvt-onderwijs de leerlingen straks niet alleen de oude vertrouwde taalvaardigheden, maar verbindt het die met meer inhoud. Taalbewustzijn – maar ook cultuurbewustzijn, meertaligheid en creatieve teksten – gaan het schoolvak inhoudelijk verrijken, waardoor het naar verwachting interessanter en uitdagender wordt. Van den Broek verwacht dat deze verrijking zal bijdragen aan een sterkere positie van de moderne vreemde talen binnen en buiten de schoolcontext. Taalbewustzijn als begrip mag soms wat ongrijpbaar zijn, maar het onderzoek van Van den Broek laat zien dat, hoewel het nu nog geen deel uitmaakt van de huidige kerndoelen of eindtermen, docenten het al wel een plek in hun onderwijspraktijk geven en dat ze hun repertoire op dit terrein

ook snel uitbreiden. Het proefschrift geeft concrete handvatten voor ondersteuning aan docenten bij het doorvoeren van curriculumherziening en in het bijzonder de implementatie van taalbewustzijn, en laat ook zien waar verder onderzoek nodig is.

De dissertatie bestaat uit een aantal op elkaar voortbouwende deelstudies. Systematisch en goed navolgbaar gaat de onderzoekster eerst na wat docenten denken dat taalbewustzijn inhoudt, wat hun opvattingen daarover zijn en wat ze nu al doen aan taalbewustzijn in de eigen lespraktijk. Oftewel: hebben de docenten eenzelfde en compleet beeld van taalbewustzijn, welke kansen zien ze, en hoe nieuw is het nu eigenlijk echt of doen ze al heel wat op dit gebied? Vervolgens volgt zij een selectie van de docenten uit de eerdere studies. Van den Broek brengt daarbij in kaart wat er met hun overtuigingen en hun handelen in de klas gebeurt als docenten daadwerkelijk aan de slag gaan met taalbewustzijn in hun lessen. In een verhelderend theoretisch kader (hoofdstuk 1) positioneert zij haar onderzoek naar deze beoogde nieuwe inhoud voor het mvt-curriculum.

Of een curriculumherziening – hoe groot of klein ook – het gewenste effect heeft is afhankelijk van de manier waarop docenten de nieuwe curriculumvoorstellen interpreteren en verbinden met hun eigen opvattingen en hun eigen onderwijspraktijk. In dit proces van *sense making* is het belangrijk dat bekend is wat docenten verstaan onder een nieuw concept of inhoud, wat hun opvat-

tingen zijn en hoe ze die verbinden met de bestaande lespraktijk. Van den Broek voerde daarover individuele gesprekken met tien eerstegraadsdocenten Engels (hoofdstuk 2). In haar onderzoek neemt ze twee documenten als vertrekpunt: 1. de heel algemene definitie van taalbewustzijn zoals geformuleerd door de Association for Language Awareness (ALA): 'Explicit knowledge about language, and conscious perception and sensitivity in language learning, language teaching and language use' (ALA, z.j.) en 2. de classificatie van taalbewustzijnsdomeinen door James en Garrett (2013). De laatste onderscheiden vijf domeinen: cognitief (taal als systeem), performatief (taalgebruik), affectief (persoonlijke relevantie, bijvoorbeeld motivatie), sociaal (bijvoorbeeld meertaligheid, talige en culturele variatie, burgerschap) en 'power' (invloed van taal, bijvoorbeeld op de maatschappij). De bevraagde docenten hadden geen compleet beeld van het concept taalbewustzijn; zij noemden voorbeelden uit met name het cognitieve en performatieve domein, zoals het vergelijken van talen bij lezen, grammatica en woordenschat. Het beeld verschilde ook per docent en er werden deels conflicterende opvattingen opgetekend. Zo twijfelden twee docenten over de geschiktheid van taalbewustzijn in het voortgezet onderwijs, omdat ze niet wisten of het zou bijdragen aan de taalvaardigheid van de leerlingen, of ze beschouwden taalbewustzijn als iets nuttigs maar extra's, waar geen tijd voor is in het reguliere curriculum. De onderzoekster sluit het hoofdstuk af met verwachte uitdagingen als taalbewustzijn daadwerkelijk een plek in het mvt-curriculum krijgt, bijvoorbeeld ten aanzien van het nut en de kansen van taalvergelijking, het belang van samenwerking en afstemming tussen docenten en over de relatie taalvaardigheid en taalbewustzijn. Dit zijn bij uitstek punten om op te nemen in de te voeren dialoog tussen docenten onderling en met schoolleiding en vakdidactici.

In hoofdstuk 3 bericht Van den Broek over het gesprek met de docenten over taalbewustzijn in hun huidige onderwijspraktijk. Taalbewustzijn wordt daarbij gezien als een benadering waarbij leerlingen leren over taal door het gesprek over taal en door het zelf verkennen en ontdekken van hoe taal werkt. Daarmee bestaat een taalbewuste lespraktijk uit tenminste twee componenten: *languageing* (het gesprek over taal) en een *student-centred* benadering die autonoom, onderzoekend en actief leren behelst (Borg, 1994; Svalberg, 2007). Daarbij kiest Van den Broek voor een holistische aanpak van taal(bewustzijns) onderwijs: een met een bepaalde inhoud (taalbewustzijn) én met een didactisch concept. Met deze keuze is zij mogelijk onbedoeld streng voor de door docenten aangedragen 41 lesvoorbeelden. Daarvan bestempelt de onderzoeker slechts de helft als 'taalbewustzijnsbevorderend'; 17 voorbeelden, voornamelijk rond literatuur en lezen, zijn zowel *+languageing*, *+student-centred*. Voorbeelden waar docenten in de les leerlingen alleen vertellen over overeenkomsten tussen talen, bijvoorbeeld in grammaticale constructies of vocabulaire, worden gekwalificeerd als *-languageing -student-centred* en vallen daarmee buiten de boot. Met andere woorden: eenrichtingsverkeer van de docent over verschillen en overeenkomsten tussen talen lijken niet 'goed'. Van den Broek concludeert dat sommige docenten nog een incompleet beeld hebben van hoe taalbewustzijnsbevorderend onderwijs eruitziet. Maar de bevindingen als geheel zijn vooral positief; al in de eerste deelstudie werd duidelijk dat het gesprek over taalbewustzijn en de onderwijspraktijk de docenten aan het denken zet over de eigen opvattingen, de eigen lespraktijk en de kansen met en voor taalbewustzijn. De onderzoeksmethode, dat wil zeggen semigestructureerde interviews met reflectieve karakter, lijkt daarmee een positieve bijvangst; ze stimuleerde het bewustwordingsproces van de

deelnemende docenten rond taalbewustzijn.

Dat het gesprek bij docenten daadwerkelijk kan leiden tot ontwikkelingen in zowel hun opvattingen over taalbewustzijn als hun handelen in de klas bespreekt Van den Broek in hoofdstuk 4 en 5. De hoofdstukken doen verslag van twee deelstudies waarin acht eerstegraads mvt-docenten in duo's met haar in gesprek gingen. De duo's werkten op dezelfde school, maar niet noodzakelijkerwijs in dezelfde sectie. Zo waren er twee duo's die bestonden uit twee docenten Engels, een duo Engels-Frans en een duo Engels-Duits. De docenten bespraken in totaal drie lessen voor en na met de onderzoekster. Zij stelde daarbij richtinggevende vragen over de taalbewustzijnsinhouden, het curriculum en lesmateriaal, de rol van de docent en de leerling, en de schoolcontext. Daarbij stimuleerde ze het gesprek tussen de collega's en de reflectie op hun opvattingen en onderwijspraktijk.

Voorafgaand aan en zes maanden na deze interventie, is eenzelfde interview met hen afgenomen. Deze interviews tonen dat de opvattingen van de docenten veranderd zijn (hoofdstuk 4). Wat betreft het vakinhoudelijke aspect (*subject matter*) heeft een positieve ontwikkeling plaatsgevonden; de opvattingen zijn verbreed en de docenten zijn zich meer bewust van het concept taalbewustzijn. Ook de opvattingen over hun eigen rol en die van de leerling zijn veelal positief ontwikkeld; docenten zijn zich meer bewust van (de mogelijkheden van) taalbewustzijn. De opvattingen over het curriculum en de schoolcontext laten daarentegen een ander beeld zien. Taalbewustzijn is momenteel geen onderdeel van het formele mvt-curriculum. De constatering dat het huidige curriculum en de lesmaterialen niet matchen met het concept taalbewustzijn is daarom niet verwonderlijk. Wat betreft de schoolcontext ontbreekt veelal de essentiële steun vanuit de leiding en de tijd voor professionele ontwikkeling, materiaalontwikkeling en de samen-

werking met collega's.

Naast de opvattingen laat ook het didactisch handelen van de docent in de eigen lespraktijk veranderingen zien (hoofdstuk 5). De docenten konden in korte tijd de voorgestelde vernieuwing met hun bestaande opvattingen en lespraktijk verbinden; ze bleken al na drie lessen in staat om hun onderwijs zo in te richten dat dit taalbewustzijnsbevorderend (*+languageing*, *+student-centred*) werd. De gezette stappen waren vaak helemaal niet zo groot, zag Van den Broek in de door haar geobserveerde lessen. In de eerste stap (na les 1) veranderden bijvoorbeeld de rol van de docent en de leerling; de les werd *+student-centred*. In een tweede stap (na les 2) werd het aspect *languageing* aangepakt; dit leidde tot onderwijs waarin de leerlingen in interactie met elkaar en met de docent talige fenomenen verkenden en ontdekten.

Als ik de balans opmaak ontstaat een positief beeld, zeker waar het de mogelijkheden tot ontwikkeling bij de onderzochte docenten betreft. Begint het proefschrift met de constatering dat docenten geen zelfde beeld van het begrip taalbewustzijn hebben en dat dat beeld ook beperkt is en zelfs tot conflicterende opvattingen leidt, de resultaten in het vervolg van de dissertatie zijn duidelijk positiever. De ondervraagde docenten vertellen over hun lespraktijk waarin verschillende aspecten van taalbewustzijn al een plek blijken te hebben. Dit biedt de mogelijkheid om de voorkennis van de docent en de bestaande lespraktijk als vertrekpunt te nemen bij het invoeren van een concept als taalbewustzijn. Door de dialoog met de docenten aan te gaan en hen in hun (onderwijs)ontwikkeltraject te ondersteunen met veelal reflectieve vragen veroorzaakte de onderzoekster veranderingen in de opvattingen en de onderwijspraktijk van de docenten. Docenten gingen 'chocola maken' van het concept taalbewustzijn: zij interpreteerden het op zo'n manier dat zij bestaande en nieuwe persoonlijke opvattingen integreerden en ver-

bonden met hun bestaande, eigen lespraktijk; ze zetten daarbij kleine, concrete stappen. En dat ging vlot: al na drie lessen hadden de deelnemende docenten hun onderwijs zo aangepast dat het voor taalbewustzijnsbevorderend kon doorgaan. Wat uit het onderzoek niet duidelijk werd, is of de docenten in staat bleken hun perspectief te verbreden door naast de cognitieve en performatieve domeinen ook *power*, en de sociale en affectieve domeinen in hun lessen te integreren. Bijvoorbeeld door met leerlingen in gesprek te gaan over hoe taal mensen kan kwetsen, hoe je met taal een nieuwsitem kan *framen*, of door hen te laten ontdekken hoe meertalig zijzelf en hun klasgenoten zijn en hoe hun meertalig repertoire een meerwaarde kan zijn in hun taalverwervingsproces. Hiervoor is input nodig, bijvoorbeeld van wetenschappers of vakdidactici, maar ook via concreet lesmateriaal. Ook een brede discussie over wat hierbij kern, keuze en concrete invulling moet zijn ligt voor de hand.

Is het dan zo makkelijk, het invoeren van het onderdeel taalbewustzijn in het Nederlandse mvt-onderwijs? Een grootschalige enquête onder mvt-docenten laat zien dat zij niet staan te springen om vernieuwingen (Kaal, 2018). En het onderzoek van Mearns en Platteel (2020) naar het ontwikkelingsproces van docenten in een professionele leergemeenschap waarin onderwijs werd ontwikkeld met meer inhoud in de mvt-les, toonde hoe moeizaam dat proces kan verlopen. Maar de resultaten in dit proefschrift stemmen hoopvol, al merkt Van den Broek terecht op dat de onderzochte groep docenten klein was en de lessen ontwikkeld werden voor vwo-bovenbouw. Het werkt daar, maar geldt dat ook voor bovenbouw vmbo en havo, en voor onderbouwklassen? En hoe zouden de resultaten zijn bij tweedegraads opgeleide docenten die een veel geringere taalkunde-component in hun opleiding hebben gehad? De docenten die in dit onderzoek

gevolgd werden, waren docenten Engels die soms samenwerkten met mvt-collega's van andere vreemde talen. Welke mogelijkheden zijn er om de verbinding met de collega's Nederlands te zoeken? Ook bij het schoolvak Nederlands is immers in de nieuwe curriculumplannen een plek gereserveerd voor taalbewustzijn. Hoewel onderzoek daarnaar nog ontbreekt, is de onderzoekster positief: docenten geven invulling aan taalbewustzijn op een manier die past bij de doelgroep. Dat kan betekenen dat domeinen en mate van verdieping verschillen per taal of schoolniveau. Flexibiliteit is daar het credo. Maar dat gaat niet vanzelf, zo geeft Van den Broek aan.

Van den Broek sluit in hoofdstuk 6 af met wijze en concrete raad, voor docenten, opleiders, uitgevers en curriculumontwikkelaars. Ondersteun docenten bij het zich eigen maken van het concept en het een plek geven in hun bestaande lespraktijk. Concrete ondersteuning kan in de vorm van oefening daarin in de lerarenopleiding of door co-creatie in professionele leergemeenschappen, door concreet lesmateriaal en door flexibele leerplankaders. Het onderzoek laat ook duidelijk zien dat er niet alleen aandacht nodig is voor de (vak)inhoudelijke vernieuwing, in dit geval taalbewustzijn, maar ook voor de pedagogische en contextuele aspecten (de rol van de docent, de leerlingen en de schoolcontext). De onderzoekster benadrukt daarbij de centrale rol die de docenten hebben bij het ontwikkel- en implementatieproces. Zij maken immers de keuzes uit het rijke palet dat taalbewustzijn te bieden heeft, keuzes die passen bij de eigen onderwijscontext. Zo heeft de docent volgens Van den Broek de sleutel in handen voor nog beter talenonderwijs! Dat dit proefschrift daarvoor concrete tips en heldere kaders aanreikt, maakt het boek een aanrader voor mvt-docenten, schoolleiders, lerarenopleiders, nascholers, uitgevers en curriculumexperts.

LITERATUUR

- ALA [Association for Language Awareness]. (Z.j.). About. Webpagina. Geraadpleegd op 9 oktober 2020, op http://www.languageawareness.org/?page_id=48.
- Borg, S. (1994). Language awareness as methodology: Implications for teachers and teacher training. *Language Awareness*, 3(2), 61-71.
- Curriculum.nu. (2019). Leergebied Engels/MVT. Voorstel voor de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Engels/Moderne Vreemde Talen. Rapport. Geraadpleegd op 9 oktober 2020, op <https://www.curriculum.nu/voorstellen/engels-mvt/>.
- James, C., & Garrett, P. (2013). *Language awareness in the classroom*. New York: Routledge.
- Kaal, A. (2018). *Mvt-onderwijs nu en in de toekomst. Opvattingen van docenten en vakdidactici*. Rapportage. Amsterdam: Meesterschapsteam mvt/VU Amsterdam.
- Mearns, T., & Platteel, T. (2020). Exploring teacher support for a language and content integrated modern languages curriculum. *Language, Culture and Curriculum* (online voorpublicatie). Geraadpleegd op 26 februari 2021, op <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07908318.2020.1809665>.
- Svalberg, A. M.-L. (2007). Language awareness and language learning. *Language teaching*, 40(4), 287-308.

MARJON TAMMENGHA-HELMANTEL is vak-expert mvt en werkt als leerplanontwikkelaar bij SLO, het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. Zij is in die hoedanigheid betrokken bij curriculumvraagstukken rond de moderne vreemde talen in het voortgezet onderwijs.
E-mail: m.tammenga@slo.nl